

ISMERTETÉSEK, BÍRÁLATOK

A családnév-változtatások történetei időben, térben, társadalomban.

Szerk. FARKAS TAMÁS–KOZMA ISTVÁN. Gondolat Kiadó–Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 2009. (412 lap)

A magyarországi családnév-változtatások történetét a 18. század végétől számlíthatjuk, ekkor történt ugyanis az első hivatalos állami beavatkozás a névviselési szokásokba: II. József rendeletét követően 1788 januárjától a kételemű névviselés vált kötelezővé (KARÁDY–KOZMA 2002: 21). A családnévek megváltoztatása ugyanakkor a rendelethez egészen 1814-ig tilos volt, I. Ferenc ekkor engedélyezte — s kötötte hivatalos eljáráshoz — a névváltoztatást (vö. HAJDÚ 1994: 5). A kötet ennek megfelelően a 19–20. század névmagyarosítási folyamataira helyezi a hangsúlyt, már címében is kiemelve, hogy a tanulmányok a jelenséget időbeli, térbeli és társadalmi dimenzióban egyaránt vizsgálni kívánják. A tanulmányok anyagát a 2007 novemberében Budapesten megrendezett Névváltoztatás — társadalom — történelem (Családnév-változtatások — több szempontú megközelítésben) című konferencia adja, amely a szerkesztők szavaival élve „a tudományközi együttműködés erősítésének szándékával” zajlott (8), s amely ilyen módon a tanulmánykötet interdiszciplináris jellegét is szükségszerűen megteremtette.

Az egyes fejezetek (ahogyan ezt az alcímek is tükrözik) különféle szempontokat helyeznek ugyan előtérbe, mégsem különülnek el élesen egymástól. A névváltoztatások általános kérdései című bevezető fejezetet a szerzők többek között terminológiai problémák tisztázásának szentelik. A magyar családnév-változtatásokra a kapcsolódó szakirodalomban, a hivatalos és a hétköznapi nyelvhasználatban is sokféle kifejezést alkalmaznak és alkalmaztak történetük során (FARKAS 2008: 332, VÖRÖS 2004: 41–44). FARKAS TAMÁS megértően viszonyul ugyan a terminusok sokszínűségéhez, és hangsúlyozza, hogy a különböző megnevezések a jelenség társadalmi szemléletmódjára nézve és történetiségükben egyaránt tanulságosak lehetnek, de arra is rámutat, hogy a terminológiai sokféleség nyilvánvalóan nehezíti a szakirodalomban való tájékozódást.

A kérdéskör tudományos irodalmát FARKAS TAMÁS szerint BENKŐ LORÁNDnak A családnév-változtatás kérdései című tanulmányától (1948/2003: 364–381) számíthatjuk (erre vonatkozóan lásd még HAJDÚ 1994: 6, KOZMA 2007: 133 is).

A korábbi kutatások ugyanakkor többnyire valamely kisebb földrajzi egység, szűkebb időszak, adott társadalmi csoport vagy kiemelt szempont elemzésére korlátozódtak. Egyfajta pozitív ellenpéldaként említhető viszont a témának az a társadalomtörténeti szemléletű monografikus igényű feldolgozása, mely 2002-ben jelent meg KARÁDY VIKTOR és KOZMA ISTVÁN tollából (vö. még KOZMA 2007: 131–144). A családnév-változtatások kutatásában részt vevő tudományterületek (például a történettudomány, a kisebbségkutatás, a névtan és a jogtudomány) tárgyalásakor FARKAS TAMÁS ezek szorosabb érintkezését szorgalmazza, ugyanakkor bizonyos megközelítések (mint például a szociálpszichológia) hiányáról is szól. A kutatástörténeti áttekintésben egyszersem mind egyes területek (például a névmagyarosítások körén kívül maradó névváltoztatások problematikájának) elhanyagoltságára is felhívja a figyelmet.

A hivatalos családnév-változtatások indokrendszerének kérdése a korábbi szakirodalomban is gyakran előkerül. Az itt ismertetett kötetben a névmagyarosítások társadalomtörténeti összefüggésének részeként KARÁDY VIKTOR foglalkozik a névmagyarosítás asszimilációs szerepköreivel és egyéb társadalmi funkcióival, ugyanakkor a kötet több más tanulmányának témájától is elválaszthatatlan ez a szempont (lásd például KOZMA JUDIT: 273–283, FÁBIÁN ZSUZSANNA: 295–310 és MIZSER LAJOS: 215–221 írását).

Az érintett társadalmi csoportok közül FARKAS TAMÁS szerint a szakirodalomban a legnagyobb figyelmet a névváltoztatásban egyébként is élen járó zsidóság, illetve kisebb mértékben a hazai németiség kapja. Bizonyos társadalmi rétegek (mint például a cigánység) névváltoztatásának vizsgálata azonban nagy hiányosságokat mutat. Az egyéb sajátos rétegek családnév-változtatásának elemzésére jó példát ad a kötetben NAGY IMRE GÁBOR tanulmánya (173–192).

A családnév-változtatásokat körülvevő erőter, a szellemi-ideológiai-művelődéstörténeti háttér vizsgálatából kiindulva értelmezi a névmagyarosításokat MAITZ PÉTER (77–93) és JUHÁSZ DEZSŐ (95–101) a Névmagyarosítás a történelmi-ideológiai erőterben című fejezetben. A 19. század utolsó harmadában jellemző névideológia szerint a családnév kettős funkciójú: a nemzeti identitás szimbóluma és hordozója is egyben. E névideológia elterjesztése volt a célja annak a névmagyarosítási propagandának, melynek stratégiáiról MAITZ PÉTERTŐL olvashatunk. Ugyancsak a 19. század romantikus és nemzeti mitológiára támaszkodó eszmevilágának hatását érzékelteti JUHÁSZ DEZSŐ a helyesírási, morfológiai és lexikai archaizálás esetein keresztül.

A névmagyarosítások csoportosajátos történetei között elsősorban a zsidóság és a hazai németiség névváltoztatásainak eseteit találjuk meg. A zsidóság több nemzedékének családnév-változtatási szokásait elemezve FENYVES KATALIN (137–152) megállapítja, hogy a névválasztás akkulturációs stratégiák eszköze lehet: szolgálhatja a teljes elvegyülést, a hasonulva kiválást és a csoportképző elkülönülést. KOZMA ISTVÁN (153–171) a századfordulót átívelő mintát vizsgálva arra a kérdésre keresi a választ, hogy a zsidó és a keresztény aggregátumok

névválasztásai milyen viszonyban vannak egymással. FORGÁCS KRISZTINA, aki az 1980-as években elsőként koncentrált kifejezetten a zsidóság családnév-változtatásainak vizsgálatára (1987: 149–161), a névválasztásban elsősorban az elkülönülést hangsúlyozza a két felekezet között. KOZMA ISTVÁN a kérdés térbeli és időbeli kiterjesztésére is vállalkozva meglehetősen differenciált képet rajzol meg, részben mégis igazolva FORGÁCS megállapításait.

A magyarországi német kisebbség családnév-változtatásainak eseteit taglalja BINDORFFER GYÖRGYI tanulmánya (105–119), melyből megtudhatjuk, hogy a családnevek magyarosítása nem minden esetben járt együtt egyértelmű asszimilációval. FÖGLEIN GIZELLA (121–135) egy sajátos időszak, az 1944–1945-ös rendszerváltás névváltoztatási indokainak szenteli a figyelmét. NAGY IMRE GÁBOR dolgozata (173–192) pedig a közigazgatási tisztviselők névmagyarosításairól szólva a névmagyarosítás indokainak feltárása helyett a névmegőrzés melletti érveket helyezi a középpontba.

A névmagyarosítás helyi történetei a családnév-változtatások terén viszonylag gazdag előzményű helytörténeti publikációk számát gyarapítják. Az itt közölt tanulmányok elsősorban a névváltozások, névváltoztatások indítékait és módjait helyezik előtérbe egy-egy szűkebb területre vonatkozóan. Kivételt képez ez alól MIKESY GÁBOR írása (251–260), melyben a szerző a névváltoztatások és más lokálisan megfogható társadalmi tényezők összefüggését igyekszik feltárni térinformatikai eszközök segítségével. Ezt a fajta kezdeményezést mindenképpen előremutatónak tarthatjuk.

A Névváltoztatások más népeknél című fejezet a névmagyarosítási mozgalommal párhuzamba állítható külföldi családnév-változtatások példáit tárgyalja. FÁBIÁN ZSUZSANNA (295–310) az olasz vezetéknev-változtatási tendenciákról számol be: az olasz vezetéknevrendszer sajátosságából kiindulva a vezetéknevek megváltoztatásának indokairól és módjairól kapunk átlátható rendszerezést. A tipológia jó alapot nyújt a magyar jellegzetességekkel való összevetéshez, amire a tanulmányban is láthatunk példát. BÁNYAI VIKTÓRIA (285–293) a névhéberezés különféle módszereit taglalja, bizonyos pontokon szintén összevetve ezeket a sajátosságokat a magyarországi családnév-változtatásokkal.

A névváltoztatások képe az irodalomban című fejezet azt igazolja, hogy a családnév-változtatás, mint minden más társadalmi jelenség, a szépirodalmi művekben is visszatükröződik. Mindezt gazdag példatárral támasztja alá T. SOMOGYI MAGDA (313–329), és az összevetés lehetőségét nyújtja az irodalmi családnév-változtatások tipológiájának bemutatása révén. Név és identitás kapcsolata kerül a középpontjába VÁCZINÉ TAKÁCS EDIT írásának (331–342), mely Vámos Miklós Apák könyve című művének családnév-változtatásait elemzi.

A kötet anyagát adó konferencia több tudományterület érintkezésének adott lehetőséget, megteremtve ezáltal azt a párbeszédet, melynek tanúi lehetünk a tanulmányok olvasása során. Minthogy korábban a kérdéskört tárgyaló nagyobb lélegzetű művek között mindössze a KARÁDY–KOZMA szerzőpáros monográfiá-

ja (2002) — mely elsősorban társadalomtörténeti szempontokat érvényesít —, illetve FARKAS TAMÁS nyelvészeti aspektusból közelítő munkája (2001) emelhető ki, a tanulmánykötet mindenképpen fontos, új korszakot nyitó vállalkozásnak tekinthető. A kötet értékét a téma interdiszciplináris megközelítésén túl az is növeli, hogy a bevezető fejezetben olvasható kutatástörténeti áttekintést és a korábbi szakirodalom értékelését a kötet végén található részletes bibliográfia egészíti ki FARKAS TAMÁS összeállításában (397–404). A témakör jogtörténeti hátterének megvilágításához szintén itt közölnek a szerkesztők a magyar családnév-változtatásokhoz kapcsolódó rendeleteket, felterjesztéseket, törvénycikkelyeket és egyéb dokumentumokat (353–396). A családnév-változtatások vizsgálatához felhasználható források KOZMA ISTVÁNTól való számbavétele (345–352), illetve a családnév-változtatások évenkénti lebontásban történő számszerűsítése az ismeretek töredékes voltára hívja ugyan fel a figyelmet, ám ez a témakörrel korábban nem foglalkozó kutatók számára is megbízható kiindulópontot jelenthet.

BÁBA BARBARA

Irodalom

- BENKŐ LORÁND (1948/2003): A családnév-változtatás kérdései. In: HAJDÚ MIHÁLY–KISS JENŐ szerk.: *Nyelv és tudomány, anyanyelv és nyelvtudomány. (Válogatás Benkő Loránd tanulmányaiból)* 2. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar–Magyar Nyelvtudományi Társaság. 364–381.
- FARKAS TAMÁS (2001): *A magyar hivatalos család- és asszonynev-változtatások. (Különös tekintettel a 20. század második felére)*. (Doktori értekezés). Budapest.
- FARKAS TAMÁS (2008): Szemlélet és terminológia a névkutatásban: a hivatalos magyar családnév-változtatások kérdései. In: BÖLCSKEI ANDREA–N. CSÁSZI ILDIKÓ szerk.: *Név és valóság. (A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai)*. A Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai 1. Budapest. 332–341.
- FORGÁCS KRISZTINA (1987): Zsidó névmagyarosítás a XX. század harmincas éveiben. *Névtani Értesítő* 12: 149–161.
- HAJDÚ MIHÁLY (1994): A családnév-változtatások szociológiai hátteréhez. *Névtani Értesítő* 16: 5–12.
- KARÁDY VIKTOR–KOZMA ISTVÁN (2002): *Név és nemzet. Családnév-változtatás, névpolitika és nemzetiségi erőviszonyok Magyarországon a feudalizmustól a kommunizmusig*. Budapest, Osiris Kiadó.
- KOZMA ISTVÁN (2007): A családnév-változtatás társadalmi funkciói és személyes motívációi Magyarországon a 19–20. században. In: HOFFMANN ISTVÁN–JUHÁSZ DEZSŐ szerk.: *Nyelvi identitás és a nyelv dimenziói*. Debrecen–Budapest, Nemzetközi Magyarágtudományi Társaság. 131–145.
- VÖRÖS FERENC (2004): *Családnév-kutatások Szlovákiában. (Szociolingvisztikai tanulmány négy település családnévhasználatának tükrében. Balony, Diósförgepatony, Kiscétény, Nagycétény)*. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó. 22–48.